

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Філологічний факультет

(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра української літератури

(повна назва кафедри)

Д и п л о м н а р о б о т а

Драматургія І. Карпенка-Карого: між традицією і «ною драмою»

Dramaturgy of I. Karpenko-Karyi: between tradition and «new drama»

на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр»

Виконала: студентка заочної форми навчання

6.020303 Філологія

«Українська мова та література»

Гура Вікторія Іванівна

Науковий керівник:

д. філол. наук, проф. Малютіна Н. П. _____

Рецензент

к. філол. наук, Шевченко Т. М.

Рекомендовано до захисту:

протокол засідання кафедри

№ ____ від _____ 2019 р.

Захищено на засіданні ЕК № ____

протокол № ____ від _____ 2019 р.

Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою/шкалою ECTS/бали)

Завідувач кафедри

_____ доц. Шупта-В'язовська О. Г.
(підпис)

Голова ЕК

_____ доц. Шевченко Т. М.
(підпис)

Одеса – 2019

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Зачатки нової драми в творчості І. Карпенка-Карого.....	7
1.1. Українська драма порубіжжя ХІХ-ХХ ст.....	7
1.2. Огляд теоретико-методологічних досліджень, присвячених вивченню драматургії І. Карпенка-Карого.....	13
Розділ 2. Традиційність І. Карпенка-Карого у драмі «Бондарівна».....	19
2.1. Історична драматургія І. Карпенка- Карого.....	19
2.2. Жанрова своєрідність драми «Бондарівна».....	21
Розділ 3. Ознаки нової драми у п'єсах І. Карпенка-Карого «Сто тисяч», «Хазяїн», «Суєта» і «Житейське море».....	29
3.1. Аналіз сюжетно-комозиційних особливостей комедій «Сто тисяч», «Хазяїн».....	29
3.2. Жанрова неоднорідність драматичної діалогії «Суєта» і «Житейське море».....	37
Висновки.....	51
Список використаних джерел.....	53

ВСТУП

Актуальність дослідження даної теми зумовлена необхідністю системного дослідження жанрової специфіки комедіографії І. Тобілевича в руслі сучасних методологічних підходів. Жанрова природа творчості драматурга загалом рідко потрапляла у фокус уваги літературознавців, позаяк свого часу більш актуальними були питання тематичних та ідейних горизонтів творчості І. Тобілевича, міметизму характерів та ситуацій, зображених у п'єсах, джерел сюжетів його творів тощо.

Досвід історико-теоретичних досліджень жанрової динаміки української драматургії XIX–XX ст. дає змогу системно проаналізувати жанрові особливості п'єс у контексті нових тенденцій і процесів драматургії того часу й передусім перехідного періоду кінця XIX – початку XX ст., вписати драматургічну спадщину І. Тобілевича в історико-літературний процес порубіжжя, чітко окреслити ранньомодерністичні особливості п'єс.

Дослідження жанрової специфіки комедій І. Карпенка-Карого в контексті авторського театру другої половини XIX ст. виводить карпенкознавство на новий науковий рівень, а також дає можливість системно диференціювати уявлення про літературну творчість корифеїв як явище в українській драматургії. Це дозволить уточнити новаторство комедіографії І. Тобілевича на шляхах визрівання нової драми. Виявлення закономірностей жанрової динаміки в драматургії митця поглибить теоретичні засади дослідження неоднорідних за жанровою структурою драматургічних творів.

Про творчість І. Карпенка-Карого написано чимало літературознавчих досліджень, ним цікавилися як і літературознавці того періоду, так і сучасні дослідники (І. Скрипник «Іван Карпенко-Карий (Іван Тобілевич)»,

Л. Дем'янівська «І. Тобілевич (Карпенко-Карий)», Н. Падалка «Вивчення творчості Івана Карпенка-Карого в школі», В. Івашків та його монографія «Іван Тобілевич (Карпенко-Карий)» та ін. Ще одним сучасним дослідником драматургії І. Тобілевича, зокрема історичної, є К. Поліщук, який створив літературознавчий дискурс «Поняття нової драми». Драматургія Івана Тобілевича (Карпенка-Карого) як перехідне явище», де автор вказував, що драматургія Івана Тобілевича займає проміжну ланку між «старою» та «ною» драмою.

Першою і за часом, і за вагомістю оцінок проблематики і поетики драматичної творчості І. Карпенка-Карого була, без сумніву, глибоко аналітична стаття І. Франка «Іван Тобілевич», в якій підкреслено було те основне, що характеризувало творчість драматурга, своєрідність і значення його художнього доробку. Франко виділяє у великого драматурга, якому рівного не має наша література «такі риси, як широчінь і багатство творчості, артистичну викінченість, глибоке продумання тем, бистру обсервацію життя та ясний і широкий світогляд» [52, 874]. У статті, крім широкої, загальної оцінки драматургії І. Карпенка-Карого, розглянуто було всі його значніші твори, зокрема й історико-романтична драма «Бондарівна». Праці С. Єфремова, та інших авторів були присвячені питанням проблематики і жанрової своєрідності п'єс драматурга. С. Чорній у своїй праці «Карпенко-Карий і театр» розглядає особливості історичних драм Тобілевича.

Проблема жанру п'єс І. Карпенка-Карого розкрита Я. Мамонтовим, першим із відомих нам дослідників, хто здійснив повний і багатоаспектний аналіз його драматургії у ґрунтовній статті монографічного характеру. Дослідник по суті вперше ставить наперед при характеристиці драматичної творчості художню систему і зумовлену нею поетику, хоча й не вживає цього терміну. Підходить до цього питання критик з театрознавчих позицій. Хронологічне вивчення Я. Мамонтовим жанрово-стильової динаміки творчості драматурга показало співвідношення романтичного та

реалістичного стилів у його творчості, розкрило закономірності звертання автора почергово до жанрів комедії та драми.

І. Скрипник, О. Чугуй у своїх дослідженнях проаналізували прийоми сюжетотворення, характеротворення, композиційні особливості, специфіку стилю, жанру, мовні нюанси найбільш відомих п'єс драматурга.

В працях І. Михайліна, Л. Мороз, В. Панченка, С. Чорнія вказано на ознаки нової драми у творчості І. Тобілевича, висловлено думку про те, що його драматургія стала основою, фундаментом для модерністської драми, здійснено ґрунтовні спостереження над особливостями авторського стилю драматурга.

Сучасними літературознавцями Н. Малютіною, Т. Свєрбіловою, А. Захарченко, Р. Тхорук, досліджено формально-змістові аспекти жанру, стилю, поетики, рецепції п'єс митця. У новітніх театрознавчих працях М. Гринишиної та А. Липківської драматургічні твори І. Тобілевича розглянуто як сценічно-текстове явище. М. Гринишина ввела поняття «авторський театр», яке вона пропонує застосовувати щодо функціонально-поетикальних особливостей театру корифеїв.

Об'єктом дослідження є творчий доробок І. Тобілевича кінця ХІХ – початку ХХ століття, зокрема його мелодрама «Бондарівна» та комедії «Сто тисяч», «Хазяїн», «Суєта», «Житейське море».

Предметом наукового дослідження є жанрові особливості драм І. Тобілевича та процеси родо-жанрових трансформацій його комедій.

Мета дипломної роботи – з'ясувати характер жанрової динаміки в межах драматургії І. Тобілевича порубіжної доби: від мелодрами на історичну тематику до трагікомедії.

Зазначена мета передбачає постановку і вирішення завдань:

- проаналізувати сюжетно-композиційні особливості різножанрових п'єс І. Тобілевича;
- визначити основні стильові прийоми і їх художньо-функціональну роль в драмах;

- виявити вплив на жанрову природу трагікомедій зміни статусу персонажа;
- простежити внесок І. Карпенка-Карого у жанрово-тематичне збагачення української драматургії кін. ХІХ- поч. ХХ ст.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній здійснено спробу осмислення поетикального втілення мелодраматично-трагікомедійних п'єс І. Карпенка-Карого в контексті української драми порубіжжя.

Науково-теоретичною основою роботи є теоретично-літературні праці С. Єфремова, Н. Малютіної, Т. Оладько, Т. Свербілової, Я. Мамонтова, С. Чорнія, С. Петлюри, Н. Падалки, І. Франка, О. Кисіля, О. Бабенка, Д. Антоновича, М. Вороного, Л. Барабана, В. Дятчука, В. Івашкова, Г. Клочека, К. Поліщука, М. Рильського, І. Скрипника, Н. Вівчарик, С. Гончарової-Грабовської, Ю. Кміта, В. Шурапова, В. Панченка, Л. Павлішеної, О. Борщаговського, В. Вієвського, Г. Галабутської, Л. Мороз, Н. Горика, О. Вертія, С. Тобілевич, та ін.

Методи дослідження визначені особливостями наукової проблематики, що вирішується у дослідженні. У процесі роботи над темою використовувалися такі методи: культурно-історичний, порівняльний, біографічний, соціологічний та формальний.

Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел, який нараховує 54 позиції.

жанрової, але і родової дифузії, зокрема внаслідок помітного виявлення епічного начала.

Отже, зважаючи на усі вищевказані риси, було б неправильно відносити драматичну діалогію І. Карпенка-Карого «Суєта» і «Житейське море» до жанру комедії. Аналіз явищ родо-жанрової дифузії в межах цих двох п'єс дозволяє нам зробити висновок, що дані твори є трагікомедіями. Серйозність і глибина, з якою ведуться у п'єсах розмови про моральні критерії і поняття, втягують глядача в коло відвертих і болісних роздумів. Тому завданням цих драматичних картини І. Тобілевича не просто повідати нам комічну історію з життя однієї родини, а й виховати культуру почуттів і людських відносин — у цьому її цінність, а сьогодні й особлива актуальність.

ВИСНОВКИ

Драматургія І. Карпенка-Карого займає проміжну ланку між «старою» та «новою» драмою. Для зображення шляху І. Карпенка-Карого від традиційних шаблонів до тенденцій нової драми нами було проаналізовано п'ять п'єс з його творчого доробку, а саме: мелодрама «Бондарівна» та комедії «Сто тисяч», «Хазяїн», «Суєта» і «Житейське море».

В першому розділі роботи було розглянуто перелік літературознавчих досліджень, присвячених теорії нової драми та творчості І. Карпенка-Карого. Підсумовуючи думки більшості науковців, ми робимо висновок, що творчість І. Тобілевича має перехідний характер, тому що у його п'єсах яскраво постають ознаки нової драми та модерністські віяння, що прийшли в українську драматургію з європейської.

Досліджуючи традиційну драматургію І. Тобілевича в другому розділі на прикладі драми «Бондарівна», нам вдалося здійснити повний аналіз жанрової своєрідності п'єси. Насамперед аналіз твору вимагав віднайти ознаки форми і змісту п'єси. Ознайомившись з низкою праць, було виявлено, що у наш час драматургія І. Тобілевича на історичну тематику є висвітленою не в повній мірі і потребує більш глибокого дослідження. Слід зауважити, що для найбільш повної характеристики поетики історичної драми І. Карпенка-Карого «Бондарівна» було вирішено опиратись здебільшого на монографічну статтю Я. Мамонтова «Драматургія І. Тобілевича», так як його праця дозволяє найбільш ґрунтовно проаналізувати усі особливості даної п'єси. У процесі роботи за допомогою монографії вищезгаданого автора вдалось визначити стильові прийоми драматурга і їх художньо-функціональну роль в драмах.

Ми дійшли висновку, що дану п'єсу називати історичною драмою не варто, беручи до уваги те, що тут немає руху історичного часу та хронології, всі події відбуваються буквально протягом декількох днів. «Бондарівна» являє собою традиційну мелодраму і вміщує в собі всі риси мелодраматичної поетики: загострений мелодраматичний сюжет; напружений конфлікт, динаміка інтриги; фатальний випадок, який є рушійною силою сюжету; надзвичайна експресія та гіперболізація почуттів; наявність таємничого задуму; типовість персонажів та їх контрастний поділ на добродійців і негідників; розвінчання злочинця; любовний трикутник; трагізм розв'язки.

При аналізі сюжетно-композиційних особливостей комедій І. Карпенка-Карого та родо-жанрових трансформацій у п'єсах «Сто тисяч», «Хазяїн», «Суєта», «Житейське море» було виявлено жанрову неоднорідність даних п'єс. Спираючись на монографії таких авторитетних дослідників, як Н. Малютіна, Т. Свєрбілова, Я. Мамонтов, було розглянуто шляхи модифікації драматичних сцен (картин) у трагікомедію. Проаналізувавши наявні у п'єсах риси класичної комедії, трагедії та мелодрами, було виявлено основні ознаки руйнування комедійного начала, такі як: розірваність єдності

місця, часу і дії; подрібнення конфліктів; відсутність чіткого драматичного сюжету; ілюзія незавершеності дії, комізм ситуацій і трагедійність пафосу; акцент на внутрішньому світові персонажів; розмитість фіналу, екзогенний тип композиції з чітким дедуктивним настановленням автора та ін.

Підсумовуючи вищесказане, ми робимо висновок, що новаторство І. Карпенка-Карого полягає у його відході від романтично-побутового театру і зверненні до театру реалістично-побутового. Драматург одним з перших відмовився від шаблонів, традиційного зображення типових персонажів та ситуацій, тим самим виступаючи прикладом для інших письменників.

Зокрема такі ознаки його комедій як ослаблення ролі конфліктності в п'єсах «Сто тисяч», «Хазяїн», «Суєта», «Житейське море», розбалансування моделі класичної драми, драматизація комедійної дії, дискретна будова, паралельне розгортання побутового і філософсько-екзистенційного планів дії, фрагментаризація дії, зміна статусу персонажа, яка спричиняє трагікомічне звучання п'єси, знаменують закономірне на останньому етапі творчості драматурга наближення до традицій нової драми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонович Д. Триста років українського театру, 1619-1919. / Д. В. Антонович. – Прага : Укр. громад. вид. фонд, 1925 (Друк. «Леографія»). – 272 с. – Імен. покажч. : с. 257–272.
2. Антонович Д. Український театр. Конспективний історичний нарис. — Прага — Берлін: Нова Україна, 1923. — 14 с.
3. Арістотель. Поетика / Пер. Б. Тена; вступ. ст. і коментарі Й. Кобова. — К.: Мистецтво, 1967. — 136 с.
4. Бабенко О. Самоцвіти степів полинових. Із спостережень над творчістю видатних земляків. – Кіровоград: Центрально-українське видавництво, 2012.– 226 с.

5. Барабан Л. Драматургія І. Карпенка-Карого. / Л. І. Барабан. // Народна творчість та етнографія. – 1965. – № 5. – С. 29–31.
6. Борщаговський О. Драматургія Тобілевича / О. Борщаговський. — К. : Мистецтво, 1948. — 326 с.
7. Бронза С. Особливості мовної своєрідності творчого доробку Івана Тобілевича (Карпенка-Карого) / С. М. Бронза // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2013. - №13(4). – С. 169-173.
8. Буало Н. Мистецтво поетичне. / Пер. М. Т. Рильського. — К. : Мистецтво, 1967. — 136 с.
9. Вівчарик Н. Систематизація та закріплення вивченого про драму і драматичні жанри на уроці позакласного читання за п'єсою Івана Карпенка-Карого "Мартин Боруля" / Н. Вівчарик // Обрії. - 2012. - № 2. - С. 66-69.
10. Вороний М. Бібліографія / М. Вороний // Літературно-критичні статті. – К., 1993. – С. 181–184.
11. Гончарова-Грабовська С. Жанрова бінарність в російській драматургії кінця ХХ століття // Взаємодія літератур у світовому літературному процесі: Проблеми теорет. і істор. поетики: В 2 ч. - Гродно, 2001. - Ч. 1. - С. 70-80.
12. Горик Н. Карпенко-Карий – батько новочасного українського театру: Огляд життя і творчості. / Н. І. Горик. // Дивослово. – 1998. – № 9. – С. 31–36.
13. Дем'янівська Л. Іван Карпенко-Карий (І. К. Тобілевич). Життя і творчість / Л. С. Дем'янівська. — К. : Либідь, 1995. — 144 с.
14. Дятчук В. Особливості мови п'єс І. Карпенка-Карого / В. В. Дятчук // І. Карпенко-Карий. 150-річчя від дня народження. Матеріали всеукраїнської міжвузівської наукової конференції 22-23 вересня 1995 року. – Кіровоград, – 1995. – 104 с.

15. Єфремов С. Іван Тобілевич / С. О. Єфремов // Літературно-критичні статті. – К., 1993. – С. 172–185.
16. Журавльова Н. Народнописенне слово у п'єсах І. К. Карпенка-Карого / Н. М. Журавльова // І. Карпенко-Карий. 150-річчя від дня народження. Матеріали всеукраїнської міжвузівської наукової конференції 22-23 вересня 1995 року. – Кіровоград, – 1995. – 104 с.
17. Івашків В. Іван Тобілевич (Іван Карпенко-Карий). Нарис життя і творчості. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 192 с.
18. Карпенко-Карий І. Сто тисяч; Хазяїн: комедії / Іван Карпенко-Карий; післямова та прим. Т. М. Панасенко; худож.-оформлювач О. Д. Кононученко. – Харків: Фоліо, 2017. – 141 с. – (Шкільна б-ка укр. та світ. літ-ри).
19. Карпенко-Карий І. Твори : у 3 томах / Ред. кол. : С. Д. Зубков та ін. – К. : Держлітвидав УРСР. – Т. 1./ Іван Карпенко-Карий. – К., 1960. – С. 134–173.
20. Карпенко-Карий І. Твори : у 3 т. / Ред. кол.: С. Д. Зубков та ін. – К. : Держлітвидав УРСР. – Т. 2./ Ред тома Н. І. Падалка. – К., 1960. – 403 с.
21. Карпенко-Карий І. Твори : у 3 т. / Ред. кол.: С. Д. Зубков та ін. – К. : Держлітвидав УРСР. Т. 3./ Ред тома С. Д. Зубков. – К., 1961. – 459 с.
22. Кисіль О. Український театр : попул. нарис історії укр. театру / О. Л. Кисіль. – К. : Книгоспілка, 1925 (: Друк. Київ. філ. Книгоспілки). – 178, [1] с. : іл., портр., [1] арк. іл. – Бібліогр. покажч.: с. 165–173.
23. Клочек Г. Д. «Божественний текст» Івана Тобілевича (Карпенка-Карого) // Г. Д. Клочек. Наукові записки. – Випуск 113. – Серія: Філологічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 59-71.
24. Кміт Ю. Карпенко-Карий (Іван Тобілевич) / Юрій Кміт // ЛНВ. – 1900. – № 7. – С. 1–22.

25. Малютіна Н. Драматургія кінця ХІХ - початку ХХ століття / Тетяна Свєрбілова, Наталя Малютіна / Історія української літератури в 12 т. К., 2010. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.academia.edu/22289591>
26. Малютіна Н. Іронія як маркер жанрових модифікацій в умовах маргінесу української драматургії кінця ХІХ – початку ХХ століть // Вісник Житомирського педагогіч. ун-ту. – Вип. 15. – Житомир, 2004. – С. 159-163.
27. Малютіна Н. Родо-жанрові трансформації в українській драматургії кінця ХІХ – початку ХХ століття [Текст] : автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.01; 10.01.06 / Н. П. Малютіна. – Київ, 2007. – 39 с.
28. Малютіна Н. Українська драматургія кінця ХІХ – початку ХХ століття: аспекти родо-жанрової динаміки: Монографія. – Одеса: Астропринт, 2006. – 352 с.
29. Малютіна Н. Українська драматургія кінця ХІХ – початку ХХ ст. : навч. посіб. / Н. Малютіна. – К. : Академвидав, 2010. – 256 с. (Серія «Альма-матер»).
30. Малютіна Н. Явище жанрової інтерактивності у драматургії І. Карпенка-Карого / Н. П. Малютіна // Слово і час. – 2008. – № 1. – С. 53–61.
31. Мамонтов Я. Драматургія І. Тобілевича // Тобілевич І. Твори в 6 т. – Т. 6. Біографія. – Бібліографія. – Критика. – Архівні матеріали. Ред. Я. Мамонтова. – Харків. – К. : Літ-ра і мистецтво, 1931. – с. 145 – 251.
32. Мороз Л. Іван Карпенко-Карий. Історія української літератури: ХІХ ст. Кн. 3. — К., 1997.
33. Немченко Г. Мова творів корифеїв українського театру // Наукові записки, присвячені 130-річчю від дня заснування українського професійного театру: Філологічні науки: Літературознавство. Мовознавство.- Вип.113.- Кіровоград, 2012.- С.130-137.

34. Новиков А. Український театр і драматургія: від найдавніших часів до початку ХХ ст. : монографія / Анатолій Олександрович Новиков. — Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2015. — 412 с.
35. Оладько Т. Діалогія І. Карпенка-Карого «Суєта», «Житейське море»: варіація теми актора-блязня / Таїса Оладько // VII Міжнародні Чичерінські читання «Світова літературна класика у «великому часі» : збірник тез. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – С. 104–106.
36. Оладько Т. Жанрова модальність як художній принцип у комедіях кінця ХІХ – початку ХХ століття / Таїса Оладько // Історико-літературний журнал : наукове видання / [за заг. ред. Н. П. Малютіної]. – Одеса : Астропринт, 2011. – Вип. 19. – С. 418–427.
37. Оладько Т. Категорії жанру і жанрових трансформацій у структурно-формалістичних дослідженнях / Таїса Оладько // Проблеми родо-жанрової динаміки української літератури : навч. посібник / [за заг. ред. Н. П. Малютіної]. – К. : Освіта України, 2011. – С. 26–35.
38. Оладько Т. Тип композиції як жанротворчий елемент у комедіях І. К. Тобілевича (І. Карпенка-Карого) «Сто тисяч» і «Хазяїн» [Електронний ресурс] / Т. Оладько // Проблеми і теорії компаративістики. - 2010. - С. 164-177.
39. Павлішена Л. Модифікація жанру комедії у творчості Івана Карпенка-Карого: автореф. дис. канд. філол. наук / Людмила Валеріївна Павлішена. – Чернівці, 2010. – 20 с.
40. Падалка Н. Вивчення творчості І. Карпенка-Карого (І. Тобілевича) в школі / Н. І. Падалка. – К. : Радянська школа, 1970. – 151 с.
41. Панченко В. «Він був одним із батьків українського театру...» // Газета «День». – № 113, п'ятниця, 2 липня. – 2004 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/ukrayina-incognita/vin-buv-odnim-izbatkiv-ukrayinskogo-teatru>

42. Петлюра С. Пам'яті Івана Тобілевича (Карпенка-Карого) / С. Петлюра // Дивослово. – 1995. – № 8. – С. 4–7.
43. Пилипчук Р. Українсько-польські театральні зв'язки / Р. Пилипчук // Польська культура і Україна : Лекції про театр. – К. ; Вроцлав, 2010. – С. 11–34
44. Поліщук К. М. Поняття «Нової драми». Драматургія Івана Тобілевича (Карпенка-Карого) як перехідне явище (Літературознавчий дискурс) / К. М. Поліщук // Молодий вчений. – 2015. – № 5 (20), Частина 2. – С. 172–175.
45. Пронкевич О. «Нова драма» кінця ХІХ – початку ХХ ст. : навч. посіб. для студентів філолог. ф-тів / О. В. Пронкевич. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – 140 с.
46. Рильський М. Героїчний епос українського народу // Рильський М. Література і народна творчість. – К., 1956 р. – С. 29–54.
47. Рильський М. Література і народна творчість. — К., 1956. — С.113-118.
48. Седова Е. “Сцены” и “картины”: к постановке проблемы (На материале пьес А. Н. Островского) // Драма и театр. — Тверь: Твер. гос. ун-т, 2002. — Вып. 4. — С. 4
49. Скрипник І. Іван Карпенко-Карий (Іван Карпович Тобілевич). Літературний портрет / І. П. Скрипник . – Київ : Держлітвидав України, 1960. – 111 с.
50. Театр Марка Кропивницького (минуле і сучасне). Альбом / Авт.-упор. В. Шурапов. – Кіровоград: ПВЦ «Мавік», 2004. – 224 с.
51. Тобілевич С. Мої стежки і зустрічі / Тобілевич С. В. – К.: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1957. – 475 с.
52. Франко І. Зібрання творів: У 60 т. – Т. 37. – С. 374–380
53. Франко І. Твори в двадцяти томах, Т. 17, Державне видавництво художньої літератури, Київ, 1995.

54. Чорній С. Карпенко-Карий і театр. / Чорній С. – Мюнхен-Нью-Йорк :
Український Вільний університет, 1978. – 176 с.